

4. Наказ МОН України № 974 від 09.09.2022 «Про затвердження рекомендацій щодо дій учасників освітнього процесу під час надзвичайних ситуацій та воєнного стану».

5. Бойко І. М. Організація безпеки учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій // Педагогічна безпека. – 2021. – № 2. – С. 45–52.

6. ДСНС України. Методичні рекомендації щодо евакуації та укриття в закладах освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dsns.gov.ua>

7. Савчук Л. Дії педагогів та здобувачів освіти у разі повітряної тривоги // Безпечна школа. – 2023. – № 1. – С. 11–16.

БЕЗПЕЧНА ПОВЕДІНКА ЯК СКЛАДОВА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Сулаєв Ю. В.

*начальник відділу комунікації Головного управління Національної поліції у
Полтавській області, полковник поліції*

Головною цінністю сучасності є людина, її інтереси, здоров'я і безпека. Втім, життєвий досвід людства засвідчує, що середовище перебування людини стає все більш потенційно небезпечним. Вчені (В. О. Кузнецов, В. М. Заплатинський тощо) зазначають, що сьогодні неможливо розробити абсолютно безпечний вид діяльності людини (абсолютно безпечну техніку або технологічний процес, вид учбових занять тощо). Тобто у жодному виді діяльності людина не може сподіватися на відсутність ризиків. Погіршення здоров'я населення в цілому пов'язане не тільки із загальним забрудненням навколишнього середовища, але й зі збільшенням частоти проявів руйнівних сил природи, кількістю промислових аварій і катастроф, небезпечних ситуацій соціального характеру й відсутністю навичок розумної поведінки в повсякденному житті та у різних небезпечних ситуаціях [3].

Статистика свідчить, що надзвичайні ситуації в Україні, під час яких гине

0,1 відсотка населення країни, виникають у 7 разів частіше, ніж в економічно розвинених країнах. Третина аварій і нещасних випадків пов'язана з незнанням громадянами нашої країни елементарних правил поведінки в надзвичайних ситуаціях. Загальновідомо, що підготовка людини до безпечного життя і діяльності потребує певних знань основ безпеки життєдіяльності та вміння їх практичного застосування. Натомість система освіти, як головний соціальний інститут, призначений вирішувати це завдання, не забезпечена спеціально підготовленими педагогічними кадрами, які б мали спеціалізацію з безпеки життєдіяльності.

Слід зазначити, що тенденція посилення небезпеки в повсякденному житті людини, постійного зростання кількості ризиків, що її супроводжують, у системі освіти близького зарубіжжя знайшла своє відображення у впровадженні не тільки спеціальних навчальних курсів, а й у цілеспрямованій підготовці фахівців [5]. У вітчизняній системі освіти це питання привертає значно менше уваги науковців і практиків. Дотепер у загальноосвітніх школах уроки з основ безпеки життєдіяльності проводять переважно вчителі, яким не вистачає навчальних годин з основного предмета. Зрозуміло, що такий підхід не сприяє позитивному розв'язанню проблеми підготовки підростаючого покоління до безпечної життєдіяльності.

Основною метою нашої статті є обґрунтування безпечної поведінки людини як складової життєдіяльності сучасної людини. Термін «життєдіяльність» складається з двох значень: життя та діяльність, що проявляються людиною в системі як життєдіяльність. Життя – це вища, порівняно з фізичною та хімічною, форма існування матерії, що здатна до розмноження, росту, активної регуляції своїх функцій, до різних форм руху, діяльності. У свою чергу діяльність – специфічна форма відношення людини до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільна зміна та перетворення в інтересах людей.

Під діяльністю розуміють специфічно людську форму активності, яка є необхідною умовою існування людського суспільства, а зміст її полягає в

доцільній зміні та перетворенні життя в інтересах людини та навколишнього середовища. Отже, життєдіяльність – це специфічна форма активності людини, що охоплює всю різноманітність її взаємодії з середовищем існування; це властивість людини не просто діяти в навколишньому життєвому середовищі, а процес збалансованого існування та саморегуляції індивіда, групи людей, суспільства і людства в єдності їх вітальних потреб і можливостей [1].

Життєдіяльність людини – це забезпечення життя через діяльність, яка може проявлятися у спілкуванні, грі, навчанні і праці. Важливо, щоб у процесі життєдіяльності ніщо не загрожувало людині та не завдавало шкоди її життю.

Безпека – поняття, яке формулюється завжди відносно людини, суспільства, держави, навколишнього середовища тощо. Безпека людини стосується сутності людського життя і її сфери діяльності. На побутовому рівні безпека усвідомлюється кожною людиною як запобігання хворобам, вимкнення світла, газу, приладів, води тощо. Деяке інше визначення поняття безпеки пов'язане з ризиком: безпека – це відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдати будь-якої шкоди людині [3].

У тлумачному словнику сучасної української мови «безпека» розглядається як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [2]. «Безпечний» – 1) який не криє в собі небезпеки або захищає кого-, що-небудь від небезпеки; 2) якому не загрожує небезпека, гарантований від небезпеки; 3) який не завдає й не повинен завдавати шкоди. Поняття протилежного смислу – «небезпека» – розуміється як можливість якогось лиха, нещастя, катастрофи, шкоди тощо, тобто стан, коли кому-, чому-небудь щось загрожує.

Небезпеки – це такі впливи, котрі можуть завдавати збитків здоров'ю людини, створювати загрозу життю та ускладнювати функціонування різних органів організму; негативний тиск на людину з боку оточуючого середовища, виробничої сфери, соціально-політичних ситуацій.

Сьогодні безпека життєдіяльності – це не тільки спосіб існування людини, а й галузь знань, що вивчає проблеми безпечного перебування людини в довкіллі в процесі різних видів діяльності (у тому числі трудової). БЖД

цікавиться людиною у всіх життєвих обставинах і спрямована на формування безпеки й попередження небезпеки шляхом вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків їхнього впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання від небезпек.

Безпечна поведінка уявляє собою найбільш доцільну форму прояву активності людини в навколишньому середовищі. Поведінка, за визначенням С. Д. Максименка, – це своєрідна активність, прояв життєдіяльності живих істот, спосіб, у який вони пристосовуються до свого оточення й задовольняють свої біологічні вітальні потреби; найзагальніша форма цілісного вияву активності особистості як суб'єкта [4].

Поведінка як категорія для позначення сукупності дій тварин і вчинків людини у тварин має головним чином інстинктивне підґрунтя, а в людини є результатом переважно усвідомлених дій. З погляду суспільства поведінка людини дістає певну політичну, моральну, естетичну та інші оцінки. Вона детермінується матеріальними умовами життя, видом діяльності та істотно залежить від типу нервової системи, структури й спрямованості психіки.

Суттєвою ознакою є те, що ситуації, які супроводжують поведінку людини, надзвичайно динамічні та мінливі. Тому поведінка є багаторівневою, поліфункціональною системою. У небезпечних ситуаціях поведінка людини визначається її суб'єктивними уявленнями про небезпеку і характеризується первинним занепокоєнням, викликаним беспорядністю; народжується почуття ворожості до навколишнього середовища [1].

Для побудови своєї поведінки в конкретній ситуації людина використовує інформацію, що надходить ззовні (зовнішню), і ту, що утримується у її мозку (внутрішню). При цьому питома вага зовнішньої і внутрішньої інформації може варіювати. Поведінку людини можна назвати безпечною в тому випадку, якщо вона формується на основі природних інстинктів з одного боку, і виходячи з особистого досвіду – з другого.

Безпечна поведінка – це активність, яка не несе в собі небезпеки, захищає

людину від небезпеки, гарантує захист і не завдає шкоди особистості та довколишньому середовищу.

Надбання досвіду безпечної поведінки в критичних умовах дітьми історично пов'язувалося з процесом соціалізації і набуттям таких якостей дорослого, як відповідальність за свої вчинки, почуття громадського обов'язку, наполегливість у досягненні мети, стійкість проти стресових впливів, а передусім – здатність до продуктивних компромісів і колективної діяльності.

Доросла людина у звичайних умовах не зосереджує свою увагу на більшості поведінкових рішень, бо з дитинства вони пройшли вольовий і свідомий контроль, соціальний відбір і через заохочення та покарання закріпилися як безальтернативні програми або стереотипи поведінки [1]. Натомість іноді людина сама прагне йти назустріч небезпеці – це включає «бажання гострих відчуттів», соціальні установки («ризик – шляхетна справа») тощо.

Сучасна людина XXI століття відрізняється від покоління двох світових війн, революцій і перебудов XX віку. З розвитком технічного прогресу та покращенням побутових умов з'явилися нові небезпеки та критичні ситуації, які потребують негайного вирішення: тероризм, нові інфекційні захворювання, стресові стани тощо. Величезна кількість автомобільного транспорту, зростання авіаперевезень, промислові викиди у повітря, воду, ґрунт призвели до того, що планета Земля перебуває у критичному стані. Це негативно позначається на здоров'ї населення, і світова спільнота повинна миттєво реагувати.

Виробниче середовище сучасності характеризується більшою автоматизацією, цифровізацією, шкідливими випромінюваннями, токсичністю, травматизмом тощо. Це вимагає знання правил безпечної поведінки під час аварій (на хімічно-, радіоактивно-, біологічно небезпечних об'єктах), швидкого реагування та взаємодопомоги.

Побутові умови сучасної людини потребують не тільки загальних знань про безпечну поведінку, а й навичок надання першої медичної допомоги; уміння безпечно користуватися побутовими приладами й побутовою хімією.

Отже, небезпеки існування людини зростають, і сучасні мешканці планети, які не встигають за технічним прогресом та зростанням екологічних і техногенних ризиків, зобов'язані знати основні положення безпеки життєдіяльності й принципи запобігання небезпекам.

По-перше, це ситуації, пов'язані з ризиком у побуті: отруєння, утоплення, ураження електрострумом, ураження радіацією, термічні ураження, травмування під час скупчення людей, укуси тварин, комах, рептилій, зараження інфекційними хворобами, дорожньо-транспортні пригоди, насильство, стани, що можуть призвести до самогубства, тощо.

По-друге, це ситуації, які потребують надання першої медичної допомоги в невідкладних станах: порушення серцевої діяльності, зупинка серця, непритомність, раптове припинення дихання, задуха, отруєння, утоплення, опіки, обмороження, переломи тощо.

По-третє, це ситуації, що вимагають адекватних дій у типових аварійних ситуаціях: викиди отруйних речовин, транспортні пригоди, руйнування будівель тощо.

По-четверте, це ситуації, пов'язані зі збереженням фізичного, морального, психологічного та соціального здоров'я особистості; а також захистом її прав. Це соціальні небезпеки, пов'язані зі зловживанням алкоголем, наркоманією, низьким життєвим рівнем тощо [3].

Усі екстремальні події, що супроводжують життєдіяльність людини, викликають різні психічні стани. На початку виникнення надзвичайної ситуації поведінкові реакції людини мають вітальну спрямованість, обумовлену інстинктом самозбереження. Гіпермобілізація в початковий період небезпеки притаманна практично всім людям, але якщо вона поєднується з панічним станом, то може й не призвести до порятунку. Це трапляється тому, що постраждалий втрачає орієнтацію: виникає порушення співвідношення між основними і вторинними діями, розпад структури дій і операцій, загострення захисних реакцій, відмова від діяльності чи навіть загибель.

Статистика свідчить, що тільки 30% людей, які потрапили в екстремальні

ситуації на декілька годин, можуть набути підвищену працездатність і врятуватися. У більшості людей, без достатнього попереднього тренування, виникає страх, розпач, паніка та навіть ступор, які негативно впливають на здатність діяти раціонально й застосовувати знання.

Отже, зі складністю умов життєдіяльності ускладнюється і поведінкова реакція людини на різноманітні ситуації. Для сучасної людини безпечна поведінка стає нагальною потребою.

У надзвичайних умовах часто виникає необхідність вибору оптимального варіанту поведінки. Першою «включається» підсвідомість. Якщо підсвідомі варіанти поведінки неможливі, то активізується свідомість. Процес свідомого вибору – творчий, йому передують емоційне напруження або стрес. Він включає: збір і оцінку інформації, підготовку варіантів дій, вибір рішення. Наведена схема є спрощенням природних психічних процесів [1].

Сьогодні результати досліджень дозволяють визначити способи зниження небезпеки й небажаних наслідків, обумовлених психологічними факторами ризику:

- підвищення загального рівня знань, умінь та навичок безпечної поведінки через освіту;
- підвищення професійної компетентності та тренування дій в аварійних і екстремальних умовах;
- підвищення емоційної стійкості, саморегуляції;
- підвищення відповідальності, дисциплінованості, готовності виконувати вимоги безпеки;
- тренування уваги, пам'яті, мислення тощо.

Ці способи неможливі без участі освітніх закладів різного рівня. Основи безпечної поведінки школяра формуються за участю вчителів та батьків; у студентів джерелами знань є курси «Безпека життєдіяльності», «Психологія», «Екологія», «Охорона праці», «Цивільна оборона» тощо.

Отже, процес навчання безпечної поведінки повинен охоплювати весь

період життя людини. Пріоритетним напрямом підготовки майбутніх педагогів має бути формування правильної соціальної позиції щодо власної безпеки, мотивації безпечної поведінки, засвоєння відповідних знань та вмінь. Як це забезпечити – предмет і завдання нашого подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Безпека життя і діяльності та здоров'я учнівської молоді: Збірник наук. праць: Педагогічні науки; Матеріали науково - практ. конференції – Бердянськ: БДП. – 2003.– №1, Ч.1,2. – 245 с. (243с).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови // Уклад. і головний Ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перезн», 2001. – 1440 с.
3. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» / Кузнецов В. О., Мухін В. В., Буров О. Ю., Сидорчук Л. А., Шкробець С. А., Заплатинський В. М. // Інформаційний вісник Вища освіта. – К.: Видавництво науково-методичного центру вищої освіти МОН України. – 2001. – №6. – С. 6–17.
4. Загальна психологія. Підручник / За загальною ред. Акад. С. Д. Максименка. – 2-ге видання. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704с.
5. Чернишова Є. Проблеми безпеки життєдіяльності в змісті шкільної освіти: досвід Естонії та України // Рідна школа. – 2001. – № 11. – С.48–51.

ДІЇ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ

Рибалко С. П.

начальник відділу зв'язків із засобами масової інформації та роботи з громадськістю Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій у Полтавській області

Надзвичайні ситуації воєнного часу характеризуються застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї та інших сучасних засобів масового ураження. На сьогодні в Україні актуальним питанням є обізнаність громадян